

УДК 94(477.51),,1942/1943”

НІЖИНСЬКІ ОСТАРБАЙТЕРИ ТА ЧЛЕНИ ЇХ РОДИН ЗА
ДОКУМЕНТАМИ НІЖИНСЬКОЇ БІРЖИ ПРАЦІ (1942-1943 РР.)

Баров В.В., студент III курсу історико-юридичного факультету

Науковий керівник: **Дудченко Г.М.**, кафедра історії України та політології

Друга світова війна, що була трагічною і складною сторінкою в історії України, досі має цілий ряд проблем, які не знайшли повного відображення в історіографії. Однією з таких лакун залишається проблема оstarбайтерів. Не зважаючи на існування низки комплексних та профільних досліджень присвячених темі (Т. В. Пастушенко [10], О. Потильчак [11] та С. Д. Гальчак [7]) багато її аспектів залишаються нерозкритими. Особливо слабо вивчений феномен оstarбайтерства в регіональній історії. Зокрема по Чернігівщині дослідники покищо зупинились на визначенні загальної чисельності робітників відправлених з регіону до Німеччини та публікації деяких документів пов'язаних з організацією кампанії.

Метою нашої розвідки є дослідження кількісного та особового складу оstarбайтерів з Ніжина на основі аналізу документальних джерел Ніжинської біржі праці.

Комплекс документів Ніжинського архіву, що пов'язаний з Німецькою біржою праці в м. Ніжин в період окупації становить фонд Р-4475. Цей фонд складається з 198 справ, які охоплюють як місто Ніжин, так і населені пункти округу підпорядкованого Ніжинській біржі праці. Назви справ фонду є стандартними «Прошения, анкеты, платежные листы выплат пособий семьям завербованных в Германию по (название населенного пункта)». Відповідно, зміст цих справ формують заяви членів родин оstarбайтерів, їхні анкети та платіжні листи в котрих позначалося отримання матеріальної допомоги [1,2].

Ці документи можна класифікувати за 4 типами в хронологічній послідовності:

1) Анкети членів родини остарбайтерів про допомогу на бланку Ніжинської біржі праці та з печаткою Ніжинської районної управи [1,2];

2) Vermerk (примітка німецької комісії, щодо надання або ненадання матеріальної допомоги (робилася на підставі акту ревізійної комісії) [1,2] ;

3) Платіжні листи про виплату допомоги (від місяця, коли виплати почались і до травня 1943р., коли почалась реорганізація документації Ніжинської біржі праці стосовно виплат допомоги членам родин остербайтерів)[1,2];

4) Звернення про виплату допомоги для родин у формі анкет (ці документи впорядковували зміст трьох попередніх типів документів і їх можна розглядати як своєрідний елемент стандартизації документообігу, який проходив в травні-липні 1943 р. в Ніжинській біржі праці) [1,2].

Загалом щодо документації Ніжинської біржі праці в сфері допомоги членам родин остербайтерів слід зазначити, що вона була вельми заплутаною, не завжди послідовною і стандартизованою. На початкових етапах роботи з об'єктивних причин не існувало єдиних зразків оформлення документів, а також бракувало паперу і канцелярського приладдя (особливо це стосується периферійних районів Ніжинської біржі праці). Як наслідок документація знаходилася в неупорядкованому стані. Протягом травня – липня 1943р. в Ніжинській біржі праці починається впорядкування документів і документообігу. Запроваджується бланк стандартизованої анкети Звернення про виплату допомоги для родини та друкований бланк Платіжного листа. З цього часу увесь документообіг приводиться до єдиного стандарту.

Першим документом за хронологічною і процедурною послідовністю була Анкета члена родини остарбайтера про допомогу. Вона адресувалася до Ніжинської міської управи. В ній зазначалося ім'я та прізвище прохача, рік його народження, адреса, вказувалась підстава звернення (стандарт - «член сім'ї особи, яка виїхала на роботу до Німеччини» для підтвердження вказувалося ім'я члена родини, що виїхав). Далі потрібно було вказати низку

інформативних даних, які мали допомогти комісії визначити чи справді прохач потребує допомоги:

- 1) чи допомагав залишеній сім'ї до цього часу виїхавший до Німеччини;
- 2) чи спільне було господарство;
- 3) хто працює з залишених членів сім'ї і який щотижневий прибуток;
- 4) чи слідє видавати підтримку;
- 5) чи потребує сім'я допомоги у повному обсязі (найвища сума місячної підтримки складає 130 крб.)

б) якими додатковими обставинами обґрунтовувалась потреба в допомозі:

- скільки в родині дітей до 14 років
- чи працездатний прохач допомоги
- чи має родина господарство

На документі проставлялася печатка районної управи та печатка міської поліції м. Ніжина.

На звороті німецькою мовою вказувалося рішення комісії щодо прохання. Це рішення ухвалювалося на підставі акту ревізії по місцю проживання прохача комісією у складі інспектора від суспільної опіки або службовця міської поліції та понятого. Акт мав засвідчувати результати огляду житла та господарства прохача, який мав довести потребу в допомозі.

Другим за послідовністю документом був Vermerk (примітка німецької комісії щодо надання або ненадання матеріальної допомоги). Vermerk укладався на основі попередніх документів і містив рішення про призначення допомоги прохачу, її розмір та з якого фонду мала виплачуватися (з каси біржі праці). Також вказувалася дата від якої починалося нарахування.

Наступним документом був Платіжний лист про виплату допомоги. В ньому вказувалося ім'я та прізвище особи, що отримує допомогу, її адреса, ім'я та прізвище особи, яка виїхала до Німеччини (вказувалася дата від'їзду). Далі в документі зазначалася сума допомоги, за який місяць сплачувалася, з

якого і до якого числа місяць починався і завершувався. За отримання допомоги за кожний місяць потрібно було залишити підпис.

Останнім документом було Звернення про виплату допомоги для родини. В цьому документі вказувалась біржа праці, район, община; поруч – число членів сім'ї. Далі у два стовпчики прізвища, імена, по-батькові, дати народження прохача та особи, що виїхала на роботу до Німеччини. Прохач повинен був зазначити свою спорідненість з особою, що виїхала на роботу до Німеччини, а також дату виїзду. Далі містилися особливі вказівки на підставі котрих мало прийматися рішення про призначення допомоги:

а) чи був виїхавший законно та морально забов'язаний утримувати родину;

б) чи приймав виїхавший в утримуванні родини;

в) чи жив виїхавший на одній квартирі з родиною;

г) чи доведено, що його родина потребує допомоги;

д) чи є неповнолітні і хворі члени родини;

е) прохач тимчасово чи постійно непрацездатний;

ж) скільки членів родини мають постійну роботу;

з) загальна сума заробітку всіх членів родини;

и) наявне майно родини.

Знизу у правому кутку містився підпис прохача і дата. У лівому кутку відгук бургомистра (зазвичай «потребує допомоги»), сума місячної допомоги 130 крб. і дата 31 липня 1943р.

Загальний зміст цих документів ми представили у вигляді зведеної таблиці в якій зазначили прізвище, ім'я оstarбайтера, рік народження, дату відправки на роботи до Німеччини, відомості про родину, інформацію про період виплати допомоги членам родини оstarбайтера (в випадку наявності цих даних). Слід зазначити, що не по всім оstarбайтерам наявна більш-менш повна база з усіх 4 типів документів, і відповідно, зведена таблиця буде представляти не всіх оstarбайтерів, а лише певну їх частину.

Таблиця 1. Ніжинські оstarбайтери, родичі яких отримували за них матеріальну допомогу.

№	П. І. Б. оstarбайтера	Дата народження	Дата відправлення	Короткі відомості про родину	Отримання щомісячної допомоги
1	Бабко Олексій Олександрович	1926	08.05.1942	Батько, брат, 3 сестри	
2	Бердик Микола Павлович	1924	23.04.1942	Мати, 2 братів	
3	Береговий-Щербак Олександр Григорович	1923	09.05.1942	Мати	
4	Білим Петро Іванович	1925	23.04.1942	Батько, 2 сестри	
5	Борісенко Ольга Марківна	1923	09.05.1943	Мати і батько	
6	Бут Василь Михайлович	1925	23.04.1942	Мати і сестра	листопад 1942 - травень 1943
7	Вакула Катерина Карпівна	1925	12.05.1943	Мати, сестра	
8	Василенко Андрій Петрович	1929	22.04.1942	Батько	листопад 1942 – травень 1943
9	Войтенко Іван Григорович	1912	23.04.1942	Дружина, 2 дочки	
10	Гаврілов Борис Васильович	1927	23.04.1942	Батько і мати	
11	Гаврілов Олександр Петрович	1927	23.04.1942	Батько і мати	грудень 1942 – травень 1943
12	Гетьман Ігор Якович	1912	23.04.1942	Дружина, син і донька	серпень 1942 – травень 1943
13	Головань Григорій Данилович	1924	23.04.1942	Батько, мати, сестра	серпень 1942 – травень 1943
14	Гордієнко Євгеній Іванович	1924	23.04.1942	Мати	
15	Гусєв Олексій Андрійович	1927	22.04.1942	Батько, мати, брат	В допомозі відмовлено
16	Грінь Андрій Нікифорович	1924	05.05.1943	Мати, 2 дітей	
17	Демченко Ольга Іванівна	1925	23.04.1942	Мати, 2 братів	липень 1942 – травень 1943
18	Донець Ольга Павлівна	1925	09.05.1943	Мати, 3 братів	
19	Дубіленко Надія Михайлівна	1925	08.05.1943	Мати, 2 братів,	

				сестра	
20	Єременко Михайло Павлович	1924	23.04.1942	Мати	
21	Занько Михайло Філімонович	1923	23.04.1942	Мати, брат	
22	Захлюпаній Ілля Федорович	1924	22.07.1942	Мати	
23	Зозуля Володимир Іванович	1925	23.04.1942	Мати, 2 братів, 3 сестри	
24	Зоценко Ганна Іванівна	1926	23.04.1942	Мати	
25	Зоценко Марія Володимирівна	1924	08.05.1943	Мати, 2 братів, сестра	жовтень 1942 – травень 1943
26	Іваненко Федір Константинович	1924	23.04.1942	Батько, мати	
27	Іванюк Сергій Сергійович	1916	23.06.1942	Батько, брат	
28	Глістратова Олена Семенівна	1924	23.04.1942	Мати	
29	Іона Борис Філаретович	1925	08.05.1943	Баба, мати, сестра	
30	Калайда Павло Іванович	1899	13.04.1943	Дружина, донька	
31	Каретніков Віктор Вікторович	1923	23.04.1942	Мати	
32	Козюрін Павло Іванович	1896	27.04.1942	Дружина, донька	липень 1942 – травень 1943
33	Кліменко Іван Дмитрович	1925	23.04.1942	Мати	
34	Крисько Іван Вікторович	1924	08.05.1943	Батько, мати, 6 дітей	
35	Кривець Марія Вікторівна	1915	23.04.1942	Мати	жовтень 1942 – травень 1943
36	Ковалевський Анатолій Іванович	1914	25.03.1943	Дружина, син, донька	жовтень 1942 – травень 1943
37	Ковальчук Єфросинія Опанасівна	1919	23.04.1942	Сестра	
38	Козловський Василь Ворфоломійович	1923	08.05.1943	Батько, мати, брат, сестра	
39	Колесник Настя Петрівна	1923	23.04.1942	Мати, 2 брата, 2 сестри	серпень 1942 – травень 1943

40	Колесник Наталія Йосипівна	1922	23.04.1942	Мати	
41	Колотовий Василь Онуфрійович	1893	25.06.1942	Дружина, 2 доньки	
42	Комендатенко Олександра Михайлівна	1923	23.04.1942	Мати	
43	Конопля Василь Петрович	1900	23.04.1942	Мати, дружина, 2 дітей	
44	Кролева Валентина Миколаївна	1923	09.05.1943	Батько, брат	
45	Кошовий Григорій Леонідович	1925	23.04.1942	Мати, 2 братів, 2 сестер	серпень 1942 – травень 1943
46	Куліков Георгій Михайлович	1895	09.05.1943	Дружина	
47	Лакіза Юлія Григорівна	1923	12.05.1942	Мати	
48	Левченко Микола Федорович	1928	23.04.1942	Мати	
49	Лоліна Параска Петрівна	1922	23.04.1942	Мати, брат	
50	Лушник Настя Микитівна	1924	02.05.1942	Мати, брат, сестра	
51	Лушник Тетяна Микитівна	1921	10.10.1942	Мати, брат, сестра	
52	Макаренко Михайло Іванович	1906	24.03.1943	Дружина, 2 дітей	
53	Малюга Василь Петрович	1924	24.04.1942	Мати, 2 братів	
54	Малюга Тарас Степанович	1927	23.04.1942	Мати	
55	Марченко Микола Гаврилович	1923	08.05.1943	Дружина	
56	Михайленко Зинаїда Іванівна	1925	23.04.1942	Мати	
57	Михайленко Григорій Петрович	1929	23.04.1942	Мати, сестра	
58	Михайленко Микола Петрович	1927	23.04.1942	Мати, сестра	
59	Москвіченко Лідія Георгівна	1925	23.04.1942	Мати	

60	Мохань Феня Іванівна	1920	23.07.1942	Мати	
61	Муравщик Василь Григорович	1927	14.05.1942	Мати, 2 дітей	січень – травень 1943
62	Муравщик Анна Дмитрівна	1923	09.05.1943	Мати, 2 сестер	
63	Нечваль Володимир Лукіч	1925	23.04.1942	Батько, мати	березень – травень 1943
64	Новосьолов Володимир Васильович	1925	23.04.1942	Дружина	серпень 1942 – травень 1943
65	Оленченко Прасковія Порфирівна	1924	23.04.1942	Мати, брат	вересень 1942 – травень 1943
66	Остапенко Ганна Макарівна	1924	08.05.1943	Батько, мати	
67	Патун Олексій Павлович	1927	23.04.1942	Батько, мати, сестра	
68	Пархоменко Тетяна Сергіївна	1924	29.05.1943	2 сестри	
69	Пашко Віра Ільїчна	1925	08.05.1943	Мати, брат, сестра	
70	Пижик Любов Севастьянівна	1925	08.05.1943	Мати	
71	Платонов Борис Миколайович	1919	23.05.1942	Мати	
72	Подельська Надія Степанівна	1927	23.04.1942	Мати, 3 сестри	
73	Прокопенко Олександр Артемович	1909	09.07.1942	Дружина 4 дітей	
74	Проценко Марія Сергіївна	1927	23.04.1942	Мати, сестра	
75	Решитько Іван Єфимович	1924	23.04.1942	Мати	жовтень 1942 – травень 1943
76	Бідзель Марта Захарівна	1924	08.05.1943	Батько, брат	
77	Ромашенко Олександр Денісович	1924	23.04.1942	Батько, мати, брат, сестра	
78	Савенко Олексій Тимофійович	1925	26.04.1942	Мати	
79	Саєнко Святослав Федосійович	1926	23.04.1942	Мати	
80	Самойленко Петро Іванович	1923	29.05.1942	Мати	

81	Савченко Григорій Степанович	1910	31.03.1942	Дружина	
82	Сагач Любов Акімовна	1921	23.04.1942	Мати, брат, 2 сестри	серпень 1942 – травень 1943
83	Самойленко Олександр Степанович	1913	23.04.1942	Баба, мати, брат	Листопад 1942 – травень 1943
84	Сидоренко Микола Сергійович	1924	23.04.1942	Мати	
85	Сидоренко Василь Сергійович	1926	23.04.1942	Мати	
86	Сірик Василь Григорович	1928	13.05.1942	Батько, мати	
87	Сіріченко Івга Олександрівна	1925	09.05.1942	Батько, мати, сестра	
88	Скакун Грицько Іванович	1925	24.04.1943	Батько, мати, сестра	
89	Скрутерт Степан Станіславович	1890	09.07.1942	Дружина, 2 доньки	
90	Слоніца Тамара Григорівна	1927	23.04.1942	Мати	
91	Солдецька Катерина Матвієвна	1921	23.04.1942	Мати	
92	Сумцов Микола Михайлович	1904	28.02.1942	Дружина, 2 дітей	
93	Твердовська Євдокія Петрівна	1924	26.04.1942	Батько, мати	
94	Третяков Ігор Олексійович	1926	25.04.1942	Мати	жовтень 1942 – травень 1943
95	Тхоренко Софія Андріївна	1913	23.04.1942	Мати	
96	Усатюк Євген Олександрович	1924	23.04.1942	Баба, мати	грудень 1942 – травень 1943
97	Ухо Василь Єфимович	1924	23.04.1942	Батько, мати	жовтень 1942 – травень 1943
98	Хоменко Павло Васильович	1925	23.04.1942	Батько, мати, брат	
99	Хорицький Володимир Трофимович	1927	23.04.1942	Сестра	червень – липень 1943
100	Харченко Надія Макарівна	1924	08.05.1943	Мати	
101	Чалий Василь Іванович	1925	08.05.1943	Мати	
102	Шевченко	1899	24.03.1943	Дружина,	

	Пилип Константинович			донька	
103	Шевченко Павло Килинович	1921	23.04.1942	Мати, сестра	листопад 1942 – травень 1943
104	Шеремет Олександра Федорівна	1917	23.04.1942	Мати, брат, сестра	червень – липень 1943
105	Фесюн Ольга Васильовна	1924	23.04.1942	Мати, брат	

Таким чином на основі проаналізованих документів ми можемо зробити певні висновки. Головним органом, який займався набором остербайтерів у Ніжині була Ніжинська біржа праці. Через неї проходив основний потік документів, які забезпечували і сам набір і подальшу роботу з родинами остербайтерів. Біржа праці у своїй діяльності загалом і при оформленні матеріальної допомоги членам родин остербайтерів зокрема тісно співпрацювала з іншими органами окупаційної адміністрації - міської та районною управами, міською управою поліції та відділом соціальної опіки.

Основним періодом відправлення остербайтерів до Німеччини з Ніжина була перша половина 1942 року, зокрема наймасовіше відправлення відбулось 23 квітня 1942 року.

Більшість ніжинських остербайтерів становила молодь 1921 – 1926 рр. народження.

Родинам остербайтерів надавалась щомісячна матеріальна допомога у розмірі 130 крб. Ця сума лише частково могла задовільнити споживчі потреби в умовах окупації але складала мінімальну зарплату того періоду.

Література

1. Відділ забезпечення збереженості документів Державного Чернігівського обласного архіву в м. Ніжині (далі ВЗЗДЧОАН), ф. Р-4475. – Спр. 1 «Прошения, анкеты, платежные листы выплат пособий семьям завербованных в Германию по г. Нежин ч. I». - 111 арк.

2. ВЗЗДЧОАН, ф. Р- 4475. – Спр. 2 «Прошения, анкеты, платежные листы выплат пособий семьям завербованных в Германию по г. Нежин ч. II». - 146 арк.
3. ВЗЗДЧОАН, ф. Р- 4475. – Спр. 30 «Анкеты та платіжні листи на виплату допомоги сім'ям завербованих на роботу в Німеччину по с. Бобровиця». - 55 арк.
4. ВЗЗДЧОАН, ф. Р- 4475. – Спр. 56 «Заяви, анкети, платіжні листи та доручення на виплату допомоги сім'ям завербованих на роботу в Німеччину по с. Комарівка Комарівського р-ну ч. I». - 49 арк.
5. ВЗЗДЧОАН, ф. Р- 4475. – Спр. 84 «Анкети та платіжні листи на виплату допомоги сім'ям завербованих на роботу в Німеччину по с. Нова - Басань». - 84 арк.
6. ВЗЗДЧОАН, ф. Р- 4475. – Спр. 165 «Заяви та платіжні листи на виплату допомоги сім'ям завербованих на роботу в Німеччину по с. Батурин Батуринського р-ну». - 118 арк.
7. Гальчак С.Д. "Східні робітники" з Поділля у Третньому Райху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам. – Вінниця, 2003. – 344 с.; іл.
8. Коваль М.В. Борьба населения Украины против фашистского рабства. - К.: Наукова думка, 1979. - 134 с.
9. Коваль М.В. Україна у Другій світовій і Великій вітчизняній війнах (1939 - 45 рр.).- К.: Альтернативи, 1999. - 336 с.
10. Пастушенко Т. В. Остарбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942 - 1953) – К, 2009. - 284 с.
11. Потильчак О. Трудові ресурси радянських військовополонених та "остарбайтерів" з України у нацистській військовій економіці в роки Другої світової війни. – К., 1998. – 49 с.

